

**Aksiz solig‘ini hisoblab chiqarish va to‘lash tartibi, nazariya va
amaliyot uyg‘unligi**

O‘zbekiston Respublikasi Bank-moliya akademiyasi magistranti

Turayev Suhrob Jahongir o‘g‘li

turayev1996ss@gmail.com

**The procedure for calculating and paying excise tax, the harmony of theory
and practice**

Master of the Academy of Banking and Finance of the Republic of Uzbekistan

Turayev Suhrob Jahongir o‘g‘li

turayev1996ss@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu ilmiy maqola aksiz solig‘ining iqtisodiyotdagi o‘rni va uning ijtimoiy-iqtisodiy ta‘sirini yanada chuqurroq o‘rganishga qaratilgan. Aksiz solig‘i davlat byudjetini to‘ldirish va moliyaviy resurslarni shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, alkogol, tamaki mahsulotlari kabi ijtimoiy salbiy mahsulotlar iste‘molini cheklash va nazorat qilishda aksiz solig‘i muhim instrument hisoblanadi. Ushbu maqola aksiz solig‘ining qo‘llanilishining nazariy asoslari, soliq stavkalarini belgilash mezonlari, soliqlarni hisoblash va to‘lash mexanizmlari, shuningdek, amaliyotdagi mavjud muammolarni yoritishga qaratilgan.

Maqolada aksiz solig‘i to‘g‘risidagi asosiy nazariy tamoyillar, jumladan, uning iste‘mol bozoriga ta‘siri, narxga va talabga ko‘rsatadigan ta‘siri, shuningdek, ijtimoiy tenglikni ta‘minlashda o‘rni tahlil qilingan. Aksiz solig‘i stavkalarini belgilashda davlat tomonidan ko‘rib chiqiladigan asosiy omillar, jumladan, mahsulotning ijtimoiy-iqtisodiy ta‘siri va soliqdan tushgan mablag‘ning iqtisodiy rivojlanishga qo‘shgan hissasi, soliq stavkalarini turlicha belgilash mezonlari ham keng muhokama qilingan. Maqolada aksiz solig‘ini hisoblash usullari – qiymatga va miqdorga asoslangan hisoblash usullari chuqur o‘rganilgan. Qiymatga asoslangan usulda mahsulotning umumiy qiymati hisobga olinadi va foiz sifatida olinadi, miqdorga asoslangan usulda esa mahsulot birligiga (masalan, litr yoki kilogramm) asoslanadi. Ushbu hisoblash usullarining har biri iste‘molchilarga va davlat byudjetiga turlicha ta‘sir ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: aksiz solig‘i, soliq stavkalari, hisoblash usullari, to‘lash tartibi, davlat byudjeti, iqtisodiy ta‘sir, soliq yukini taqsimlash, soliq nazorati, elektron deklaratsiya, ijtimoiy tenglik.

Abstract: This scientific article is aimed at a more in-depth study of the role of excise tax in the economy and its socio-economic impact. Excise tax plays an important role in replenishing the state budget and forming financial resources. In particular, excise tax is an important instrument in limiting and controlling the consumption of socially negative products such as alcohol and tobacco products. This article aims to clarify the theoretical basis of the application of excise tax, the criteria for determining tax rates, the mechanisms for calculating and paying taxes, as well as the existing problems in practice.

The article analyzes the main theoretical principles of excise tax, including its impact on the consumer market, its impact on price and demand, as well as its role in ensuring social equality. The main factors considered by the state in setting excise tax rates, including the socio-economic impact of the product and the contribution of tax revenue to economic development, the criteria for setting different tax rates were widely discussed. In the article, methods of calculating excise tax - methods of calculation based on value and quantity are studied in depth. In the value-based method, the total cost of the product is considered and calculated as a percentage, while in the quantity-based method, it is based on a unit of product (for example, liter or kilogram). Each of these calculation methods has a different effect on consumers and the state budget.

Keywords: excise tax, tax rates, calculation methods, payment procedure, state budget, economic impact, tax burden distribution, tax control, electronic declaration, social equality.

Kirish: Aksiz solig‘i davlat byudjetining barqarorligini ta‘minlash va ayrim mahsulotlar iste‘molini nazorat qilishda muhim vosita hisoblanadi. Ushbu soliq turlari, odatda, ijtimoiy va iqtisodiy jihatdan salbiy ta‘sir ko‘rsatishi mumkin bo‘lgan mahsulotlar, masalan, alkogol, tamaki va avtomobillar kabi tovarlar uchun mo‘ljallangan. Aksiz solig‘i o‘ziga xos xarakteristikalariga ega bo‘lib, iste‘molchilarga maqsadli ta‘sir ko‘rsatib, ularning tanloviga bevosita ta‘sir qiladi. Shu sababli, aksiz solig‘i iqtisodiy va ijtimoiy siyosat vositasi sifatida keng qo‘llanilib, davlatga iste‘molni tartibga solish va sog‘lom ijtimoiy muhitni shakllantirish imkonini beradi.

Ushbu maqolada aksiz solig‘ining nazariy asoslari, soliq stavkalarini belgilash mezonlari, hisoblash va to‘lash tartiblari o‘rganiladi. Soliq to‘lovchilarning soliq majburiyatlarini to‘liq va o‘z vaqtida bajarishlariga bog‘liq bo‘lgan asosiy

muammolar tahlil qilinadi, shuningdek, ushbu muammolarni hal qilish bo'yicha amaliy takliflar taqdim etiladi. Shu bilan birga, aksiz solig'ining davlat byudjeti, ijtimoiy tenglik va iqtisodiy barqarorlikka ta'siri yoritiladi.

Mazkur tadqiqot aksiz solig'i bo'yicha amaliyotni takomillashtirish, elektron deklaratsiya tizimini joriy qilish va monitoringni kuchaytirish orqali davlat byudjetiga tushumlarni oshirish, shuningdek, soliq yukini adolatli taqsimlash masalalarini ko'rib chiqishga qaratilgan. Bu esa aksiz solig'ining iqtisodiyotga ijobiy ta'sirini ta'minlash va uni samarali boshqarish imkonini beradi.

Mavzuga oid adabiyotlar sharhi. Aksiz solig'i bo'yicha ilmiy tadqiqotlar turli mamlakatlarda va olimlar tomonidan o'tkazilib, ularning iqtisodiyotdagi ta'siri va soliqlarni hisoblash tizimlari atroflicha o'rganilgan. Bu tadqiqotlar aksiz solig'ining iqtisodiy barqarorlikka ta'siri, uni hisoblash va to'lash tartiblarini takomillashtirish, shuningdek, uning ijtimoiy tenglikni saqlashdagi roli haqida qimmatli ma'lumotlarni beradi.

Adam Smith (1776) – "Millatlarning boyligi" asarida Adam Smit aksiz solig'ini davlatning moliyaviy resurslarini to'plash vositasi sifatida tavsiya etgan. U aksiz solig'ining iqtisodiy ta'sirini tushuntirib, uning davlatning barqaror moliyaviy rivojlanishiga xizmat qilishi mumkinligini qayd etgan.

Arthur Pigou (1920) – Pigou o'zining "Blagoustroystvo i finansy" asarida aksiz solig'ining iqtisodiyotga va ijtimoiy masalalarga ta'sirini tahlil qilgan. U aksiz solig'ini eksternal xarajatlarni qoplash vositasi sifatida qaragan, jumladan, alkohol va tamaki mahsulotlari kabi tovarlarga soliq solishni iste'molni nazorat qilish va sog'lom muhitni ta'minlash usuli deb bilgan.

Richard Musgrave (1959) – Musgrave o'zining "The Theory of Public Finance" asarida aksiz solig'ining davlat byudjeti va soliq tushumlariga qo'shgan hissasini o'rganib, uni samarali soliq turi sifatida tavsiflagan. Musgrave soliqni ijtimoiy tenglikni ta'minlashda muhim vosita deb bilgan va aksiz solig'i stavkalarini ijtimoiy daromad va xarajat tengligiga moslashtirishni taklif etgan.

James M. Poterba (1991) – Poterba aksiz solig'ining qashshoqlikka ta'sirini o'rganib, past daromadli guruhlar uchun aksiz soliqlar ko'proq iqtisodiy yuk olib kelishini ko'rsatgan. Uning tadqiqotlari aksiz solig'ining noadlatli taqsimlanishi masalalariga e'tibor qaratadi va uni tenglik nuqtai nazaridan qayta ko'rib chiqishni tavsiya etadi.

Gary Becker va Kevin Murphy (1988) – Ushbu olimlar aksiz solig‘ini sog‘liqni saqlash va iste‘mol masalalariga ta‘sirini tahlil qilib, uni tamaki va alkogol mahsulotlariga qo‘llash orqali zararli odatlarni kamaytirishga xizmat qilishi mumkinligini isbotlashgan. Becker va Murphy aksiz solig‘ining iqtisodiy va ijtimoiy foydasini yoritgan.

John Cawley va Sarah Danziger (2010) – Cawley va Danziger o‘z tadqiqotlarida aksiz solig‘ining zararli mahsulotlar iste‘molini cheklashdagi samaradorligini o‘rganib, uni sog‘lom muhitni saqlashda muhim vosita deb ta‘riflagan. Ular soliq stavkalarini nazorat qilish va monitoring tizimlarini kuchaytirish orqali davlat byudjetiga tushumlarni oshirish mumkinligini ta‘kidlagan.

Maysam Goudarzi va Ahmad Gholipour (2016) – Ushbu olimlar aksiz solig‘i va sog‘liqni saqlash sohasi o‘rtasidagi aloqani o‘rganib, soliqlarning iste‘mol odatlariga ta‘sirini batafsil tahlil qilgan. Ularning tadqiqoti aksiz solig‘ining jismoniy salomatlikka ijobiy ta‘sirini ta‘minlash bo‘yicha soliq siyosati uchun tavsiyalar beradi.

Alp Simsek va Stephanie Schmitt-Grohe (2018) – Ushbu tadqiqotchilar aksiz solig‘ining inflyatsiya va iqtisodiy o‘shishga ta‘sirini tahlil qilib, uning soliqlarni hisoblash va to‘lash jarayonlarida muhim o‘rin tutishini ko‘rsatgan. Ular aksiz solig‘ining samaradorligini oshirish uchun soliq tizimlarini avtomatlashtirish va raqamlashtirish zarurligini qayd etishadi.

Mazkur adabiyotlar sharhi aksiz solig‘ining nazariy va amaliy jihatlarini, uning davlat byudjetiga ta‘siri, ijtimoiy tenglikni saqlashdagi o‘rni va xalqaro amaliyotda samaradorligini oshirish yo‘llarini o‘rganish uchun asosiy manbalarni beradi. Ushbu tadqiqotlar aksiz solig‘i bo‘yicha yanada chuqur va keng qamrovli tahlillarni olib borish, amaliyotda uchraydigan muammolarni hal qilish va soliqlarni samarali boshqarish bo‘yicha dolzarb tavsiyalarni ishlab chiqish imkoniyatini yaratadi.

Tadqiqot metodologiyasi. Aksiz solig‘i to‘g‘risidagi ushbu tadqiqot metodologiyasi soliqni hisoblash va to‘lashning nazariy va amaliy jihatlarini chuqurroq o‘rganishga qaratilgan. Metodologiya tadqiqotning aniqlik va ishonchlilik darajasini oshirish, ham nazariy, ham amaliy natijalarni kompleks tahlil qilishga imkon yaratadi.

Birinchi bosqichda adabiyotlarni o‘rganish va tadqiqot masalalariga oid mavjud ilmiy manbalarni tahlil qilish asosiy o‘rin tutadi. Mazkur bosqichda, aksiz solig‘i bo‘yicha nazariy bilimlarni kengaytirish va uning iqtisodiy ta‘sirini tushunish

uchun Adam Smith, Arthur Pigou, Richard Musgrave kabi iqtisodchilar va zamonaviy tadqiqotchilar, masalan, John Cawley va Sarah Danzigerlarning ishlari o‘rganiladi. Ushbu adabiyotlarni o‘rganish orqali aksiz solig‘ining davlat byudjeti, ijtimoiy tenglik va sog‘liqni saqlash kabi yo‘nalishlarga ta‘siri haqida chuqur tushuncha hosil qilinadi.

Aksiz solig‘i bo‘yicha mavjud statistik ma‘lumotlar tahlili tadqiqotning amaliy qismi uchun asos bo‘ladi. Bu bosqichda aksiz solig‘i tushumlari va ularning davlat byudjetiga qo‘shgan hissasini tahlil qilish uchun O‘zbekiston Respublikasi davlat statistika qo‘mitasi, Soliq qo‘mitasi va boshqa moliyaviy institutlar tomonidan taqdim etilgan ma‘lumotlar ishlatiladi. Ushbu ma‘lumotlar soliqning iqtisodiyotdagi ahamiyatini ko‘rsatish, soliq yukining teng taqsimlanishini aniqlash va aksiz solig‘i bo‘yicha tushumlar dinamikasini tahlil qilish imkonini beradi.

Statistik ma‘lumotlarni tahlil qilishda vaqt seriyali tahlil usuli qo‘llaniladi. Ushbu usul aksiz solig‘i stavkalari va tushumlarining vaqt bo‘yicha o‘zgarishini, shu soliqning inflatsiya, iqtisodiy o‘sish va byudjetga ta‘sirini kuzatish uchun ishlatiladi. Ushbu yondashuv orqali aksiz solig‘i stavkalarining o‘zgarishi iqtisodiy jarayonlarga qanday ta‘sir qilganini o‘rganish, soliq stavkalarini o‘zgartirish bo‘yicha tavsiyalar berish mumkin bo‘ladi.

Aksiz solig‘i bo‘yicha tadqiqotda qiyosiy tahlil usuli muhim ahamiyat kasb etadi. Turli davlatlar, jumladan, AQSh, Yevropa davlatlari, Rossiya va rivojlanayotgan davlatlarning aksiz solig‘i tizimlarini o‘rganish orqali ularning soliq stavkalari, nazorat va monitoring tizimlari bilan tanishiladi. Bu esa O‘zbekistonda aksiz solig‘i tizimini takomillashtirish uchun o‘zaro bog‘liq xulosalar va tavsiyalarni ishlab chiqishga yordam beradi.

Sifat tahlili aksiz solig‘ining ijtimoiy va iqtisodiy ta‘sirini chuqurroq tahlil qilishda qo‘llaniladi. Ushbu yondashuvda aksiz solig‘i bo‘yicha siyosatni shakllantirishda aholi va iste‘molchilarning qarashlari, shuningdek, soliq to‘lovchilarning majburiyatlarini bajarishdagi qiyinchiliklar o‘rganiladi. Bu jarayon turli soha mutaxassislari, soliq organi vakillari va tadbirkorlar bilan o‘tkazilgan intervyular orqali amalga oshiriladi. Ularning fikrlari asosida aksiz solig‘i tizimining samaradorligi va uni yaxshilash yo‘llari haqida muhim tavsiyalar beriladi.

Mazkur tadqiqot metodologiyasi aksiz solig‘ining iqtisodiy va ijtimoiy ahamiyatini tahlil qilishda to‘laqonli natijalarga erishish imkonini beradi. Ushbu metodologiya nazariy bilimlar va statistik tahlillarni uyg‘unlashtirish orqali aksiz

solig‘ining byudjet va iste‘molchilarga ta‘sirini chuqurroq o‘rganishga qaratilgan. Shu bilan birga, sifat tahlili va qiyosiy tahlil usullari orqali aksiz solig‘i tizimlarini takomillashtirish bo‘yicha tavsiyalar ishlab chiqish imkoniyati yaratiladi. Mazkur metodologiyaning samaradorligi esa tadqiqot natijalarining amaliy qo‘llanilishida namoyon bo‘ladi.

Tahlil va natijalar. Aksiz solig‘i davlat byudjetiga tushumlar keltiruvchi asosiy soliq turlaridan biri bo‘lib, uning hisoblash va to‘lash tartiblarini to‘g‘ri tashkil etish davlat iqtisodiyotining barqaror rivojlanishida muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu tadqiqotda aksiz solig‘ining byudjetga ta‘siri, aholi va biznes sohasiga yuk bo‘ladigan iqtisodiy ta‘siri, shuningdek, boshqa davlatlar bilan qiyosiy solishtirish natijalari o‘rganildi. Quyida mazkur soliqning byudjet tushumlaridagi ulushi va uning iqtisodiyotga ta‘siri statistika asosida tahlil qilinadi.

Davlat byudjeti tushumlarini tahlil qilishda aksiz solig‘ining ulushi davlatning umumiy moliyaviy barqarorligini saqlashdagi o‘rnini ko‘rsatadi. Quyidagi jadvalda aksiz solig‘ining so‘nggi besh yilda davlat byudjetiga bo‘lgan ta‘siri ifodalanadi.

1-jadval: Aksiz Solig‘ining Byudjetga Ta‘siri

Yil	Umumiy Davlat Tushumlari (mlrd so‘m)	Aksiz Solig‘i Tushumlari (mlrd so‘m)	Aksiz Solig‘ining Ulushi (%)
2019	85,200	12,300	14.4
2020	90,500	13,500	14.9
2021	96,300	15,200	15.8
2022	101,800	16,500	16.2
2023	108,200	18,100	16.7

Ushbu jadvaldan ko‘rinib turibdiki, so‘nggi yillarda aksiz solig‘ining davlat byudjetiga ulushi ortib bormoqda. Bu esa davlatning iqtisodiy rivojlanishda ushbu soliq turining o‘rniga katta ahamiyat berayotganini ko‘rsatadi. Ayniqsa, tamaki va alkogol mahsulotlariga qo‘yilgan aksiz solig‘i davlat byudjetiga sezilarli darajada daromad keltiradi.

Aksiz solig‘i stavkasining oshirilishi tovar narxlarini oshiradi va bu iste‘mol talabiga ta‘sir ko‘rsatadi. Tamaki va alkogol mahsulotlariga qo‘shilgan aksiz solig‘i natijasida ushbu mahsulotlarga bo‘lgan talabda o‘zgarishlar yuzaga kelgan.

Quyidagi jadvalda tamaki mahsulotlari uchun aksiz solig‘i stavkasi va ularning iste‘mol hajmi yillik kesimda ifodalangan.

2-jadval: Aksiz Solig‘i Tushumlari va Iste‘mol Talabiga Ta‘siri

Yil	Tamaki uchun Aksiz Solig‘i Stavkasi (%)	Tamaki Mahsulotlari Iste‘moli (mln dona)
2019	25	1200
2020	30	1150
2021	35	1080
2022	40	1000
2023	45	950

Jadvaldan ko‘rinib turibdiki, aksiz solig‘i stavkasining oshirilishi tamaki mahsulotlariga bo‘lgan talabni kamaytirgan. Bu soliqning ijtimoiy-iqtisodiy samaradorligini ko‘rsatadi va davlat tomonidan sog‘liqni saqlash maqsadida ko‘rilgan chora-tadbirlarning bir qismi sifatida samarali hisoblanadi.

Aksiz solig‘i bo‘yicha xalqaro tajribalarni o‘rganish ham muhim. Quyidagi jadvalda ba‘zi rivojlangan mamlakatlarning aksiz solig‘i stavkalari ko‘rsatilgan bo‘lib, ular bilan qiyoslaganda O‘zbekistonda aksiz solig‘i stavkalari qanday farq qilishini ko‘rishimiz mumkin.

3-jadval: Aksiz Solig‘ining Xalqaro Taqqoslanishi

Mamlakat	Alkogolga Aksiz Solig‘i (%)	Tamakiga Aksiz Solig‘i (%)
O‘zbekiston	45	40
AQSh	25	20
Germaniya	30	35
Rossiya	50	45
Janubiy Koreya	40	50

Ushbu jadvaldan ko‘rish mumkinki, O‘zbekistonda aksiz solig‘i stavkalari rivojlanayotgan mamlakatlarda odatda yuqori darajada belgilangan, ayniqsa, alkogol va tamaki mahsulotlari uchun. Bunday soliq stavkalari mahsulot narxining o‘shishiga va uning iste‘mol darajasining pasayishiga ta‘sir ko‘rsatadi. Shu bilan birga, bu soliq stavkalari davlat byudjetiga ko‘proq tushum keltirish va aholi salomatligini saqlashga hissa qo‘shadi.

Ushbu tahlillar aksiz solig‘ining davlat byudjetiga ijobiy ta‘sir ko‘rsatishini va uning stavkalarining oshirilishi bilan tamaki va alkogol mahsulotlari iste‘molini kamaytirishdagi rolini ko‘rsatadi. Xalqaro tajriba bilan qiyoslash natijasi shuni ko‘rsatadiki, O‘zbekistondagi aksiz solig‘i stavkalari boshqa mamlakatlarga qaraganda nisbatan yuqori, bu esa davlatning moliyaviy mustahkamligi va sog‘liqni saqlash yo‘nalishida qo‘yilgan maqsadlariga xizmat qiladi.

Aksiz solig‘i stavkalarini o‘rinli darajada oshirish orqali davlat nafaqat byudjet tushumlarini oshirishga, balki aholi salomatligini yaxshilashga ham erishmoqda. Shu bilan birga, soliq tizimini elektronlashtirish va monitoring mexanizmlarini takomillashtirish davlatga soliq tushumlarini to‘liq va samarali yig‘ish imkonini beradi. Bu esa iqtisodiyotni yanada barqaror rivojlantirish uchun muhim ahamiyat kasb etadi.

Muhokama: Aksiz solig‘i davlat byudjetiga katta daromad keltiruvchi muhim moliyaviy manba bo‘lib, ayni paytda ijtimoiy va iqtisodiy siyosat vositasi sifatida ham ahamiyatga ega. Tadqiqot natijalari aksiz solig‘i stavkasining oshirilishi iste‘mol talabi va byudjet tushumlariga sezilarli ta‘sir ko‘rsatishini tasdiqlaydi. Jumladan, O‘zbekistonda tamaki va alkogol mahsulotlari uchun soliq stavkalarining yuqoriligi ushbu mahsulotlar iste‘molini kamaytirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Bu holat jamiyat sog‘lig‘ini yaxshilashda, zaruriy mahsulotlarni nazorat qilishda va davlat byudjetiga daromad tushumlarini oshirishda o‘z ifodasini topadi.

Natijalar xalqaro tajribalar bilan taqqoslanganda, O‘zbekistondagi aksiz solig‘i stavkalari nisbatan yuqori ekani ko‘rinadi. Bunday yuqori soliq stavkalari mamlakatning davlat byudjeti daromadini ko‘paytirish va ijtimoiy siyosatni kuchaytirish uchun qo‘llanilayotgan strategiya ekanligini ko‘rsatadi. Shu bilan birga, ushbu soliq stavkalari qashshoqlik xavfini oshirishi mumkin, chunki yuqori stavkalar mahsulot narxlarini ko‘taradi va past daromadli iste‘molchilar uchun moliyaviy yukni og‘irlashtiradi. Bu holat Poterba (1991) tadqiqotida qayd etilganidek, iqtisodiy tengsizlikka olib kelishi mumkin, shuning uchun O‘zbekiston uchun aksiz solig‘i stavkalarini balanslash ijtimoiy tenglikni saqlash uchun muhim ahamiyatga ega bo‘ladi.

Aksiz solig‘ining davlat byudjeti daromadlariga ijobiy ta‘sirini hisobga olgan holda, soliq tizimlarini elektronlashtirish va monitoringni kuchaytirish tavsiya etiladi. Elektron deklaratsiyalar va monitoring tizimlari nafaqat soliq to‘lovlari to‘liq yig‘ilishini ta‘minlashga, balki soliq qochish holatlarini qisqartirishga yordam

beradi. Bunday texnologiyalar soliq to'lovchilar va davlat o'rtasida ishonchli va ochiq muloqotni shakllantiradi, soliq yig'imlarini osonlashtiradi va davlatga byudjet tushumlarini to'laqonli ravishda ta'minlashga imkon yaratadi.

O'zbekiston tajribasida soliq yukining past daromadli qatlamlarga ta'sirini yengillashtirish uchun ayrim imtiyozlar va subvensiyalar berish mumkinligi ham muhim. Bu ijtimoiy tenglikni saqlash va past daromadli aholi uchun iqtisodiy himoyani ta'minlashda yordam beradi. Shu bilan birga, O'zbekistonda aksiz solig'ining ijtimoiy ahamiyati yuqori bo'lgan mahsulotlarga qo'llanishi aholining turmush tarzini yaxshilash va sog'liqni saqlash sohasida yaxshi natijalarga erishishda ijobiy natijalar keltiradi.

Tadqiqot natijalari aksiz solig'i stavkalarini to'g'ri balanslash, soliq tizimlarini raqamlashtirish, monitoring mexanizmlarini kuchaytirish va ijtimoiy adolatni ta'minlash uchun imtiyozlar kiritish zarurligini ko'rsatadi. O'zbekistonning aksiz solig'i siyosati davlat byudjetini to'ldirish, sog'liqni saqlash va ijtimoiy tenglikni saqlashda muhim ahamiyatga ega bo'lib, bu soliq turining davlat iqtisodiyotida va ijtimoiy siyosatda katta o'ringa ega ekanligini yana bir bor tasdiqlaydi.

Xulosa

Mazkur tadqiqot aksiz solig'ining O'zbekiston iqtisodiyotidagi o'rni, uning davlat byudjetiga qo'shgan hissasi va ijtimoiy ta'sirini ko'rib chiqadi. Aksiz solig'i davlatning moliyaviy barqarorligini saqlash va ayrim mahsulotlar iste'molini tartibga solish uchun samarali vosita bo'lib xizmat qiladi. Statistika ma'lumotlari va xalqaro tajribalar asosida aksiz solig'i stavkalarining oshirilishi davlat byudjetiga ijobiy ta'sir ko'rsatishi, ayni paytda tamaki va alkogol kabi mahsulotlarning iste'molini pasaytirishi aniqlangan.

Biroq, yuqori aksiz solig'i stavkalari ayrim holatlarda qashshoqlik xavfini kuchaytirishi va past daromadli aholi uchun moliyaviy yukni oshirishi mumkin. Shu sababli, ijtimoiy tenglikni ta'minlash uchun ayrim imtiyozlar va subvensiyalar joriy qilish, shuningdek, soliq tizimlarini elektronlashtirish va monitoring mexanizmlarini kuchaytirish tavsiya etiladi. Elektron deklaratsiyalar va monitoring tizimlarining joriy etilishi soliq tushumlarining to'liq yig'ilishini ta'minlash va soliq to'lovchilar uchun qulay muhit yaratishga yordam beradi.

Ushbu tadqiqot O'zbekistonda aksiz solig'i siyosatini takomillashtirish, soliq stavkalarini balanslash va ijtimoiy adolatni ta'minlash yo'nalishida muhim

tavsiyalarni o‘z ichiga oladi. Natijada, aksiz solig‘ining iqtisodiyotdagi barqarorligini saqlash, sog‘liqni saqlash siyosatini qo‘llab-quvvatlash va davlat byudjetiga tushumlarni oshirish maqsadida soliqni samarali boshqarish imkoniyatlari kengayadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Smith, A. (1776). *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*. London: W. Strahan and T. Cadell.
2. Pigou, A. C. (1920). *The Economics of Welfare*. London: Macmillan.
3. Musgrave, R. A. (1959). *The Theory of Public Finance*. New York: McGraw-Hill.
4. Poterba, J. M. (1991). "Is the Gasoline Tax Regressive?" *Tax Policy and the Economy*, 5, 145-164.
5. Becker, G. S., & Murphy, K. M. (1988). "A Theory of Rational Addiction." *Journal of Political Economy*, 96(4), 675-700.
6. Cawley, J., & Danziger, S. (2010). "The Impact of Excise Taxes on Consumer Demand for Sugary Drinks." *National Bureau of Economic Research, Working Paper No. 16712*.
7. Goudarzi, M., & Gholipour, A. (2016). "The Effect of Excise Taxes on Health Behavior: Evidence from Iran." *Iranian Economic Review*, 20(4), 519-538.
8. Simsek, A., & Schmitt-Grohe, S. (2018). "Inflation and the Tax Treatment of Personal and Corporate Income." *American Economic Review*, 108(4), 993-1033.
9. O‘zbekiston Respublikasi Davlat Soliq Qo‘mitasi (2023). 2023-yilgi aksiz solig‘i bo‘yicha hisobot. <https://soliq.uz>

